

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gebundelde sporen : enkele kanttekeningen bij aardewerk en nederzettingen uit Romeins Nederland

Enckevort, H.L.H.

Citation

Enckevort, H. L. H. (2012, November 21). *Gebundelde sporen : enkele kanttekeningen bij aardewerk en nederzettingen uit Romeins Nederland*. *Archeologische Berichten Nijmegen*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20151>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20151>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20151> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Enkevort, Harry van

Title: Gebundelde sporen : enkele kanttekeningen bij aardewerk en nederzettingen uit Romeins Nederland

Date: 2012-11-21

SAMENVATTING

In dit proefschrift worden twee onderzoeksobjecten, gedraaid aardewerk en nederzettingsterreinen op de Zuid-Nederlandse zand- en kleigronden, uit de eerste drie eeuwen van onze jaartelling door middel van enkele geselecteerde case studies onderzocht. In hoofdstuk 1 wordt de keuze en selectie van de beide onderzoeksobjecten van dit proefschrift nader toegelicht. Het was niet mogelijk de meer gedetailleerde beschrijvingen van het onderzochte aardewerk van enkele in dit proefschrift behandelde nederzettingsterreinen op te nemen; daarvoor wordt verwezen naar de onderliggende materiaalpublicaties van de auteur.¹ Op deze verantwoording volgen de vraagstellingen waarop in een aantal illustratieve voorbeelden (hoofdstukken 2–11) naar antwoorden wordt gezocht. In de laatste twee hoofdstukken worden de resultaten van het onderzoek samengevat en in een breder kader geplaatst.

In hoofdstuk 2 wordt het nog niet lang geleden als aparte aardewerkcategorie herkende grijs Bataafs aardewerk onder de loep genomen. Binnen het brede scala aan vormen en baksels zijn zes vormgroepen onderscheiden. Een inventarisatie van de vindplaatsen laat zien dat de verspreiding van dit aardewerk zich vooral beperkt tot de *civitas Batavorum*. Uit natuurwetenschappelijk onderzoek blijkt dat dit aardewerk ongeschikt is om in te koken, en zeer waarschijnlijk gebruikt is als container voor de opslag en transport van een nog onbekend (agrarisch) product uit het oostelijke rivierengebied. In hoofdstuk 3 wordt het aardewerk van de nederzettingsterreinen Steenakker en Huifakker (Breda) in het kort gepresenteerd. Opvallend is de lange gebruiksduur van versierde kommen van terra sigillata, soms meer dan honderd jaar. De vondst van een miniatuur-amfoor is aanleiding geweest om te laten zien dat een van de bewoners dit uitzonderlijk vaatwerk als souvenir van een bezoek aan een cultusplaats mee naar huis heeft genomen. De tijdens het archeologisch onderzoek op beide nederzettingsterreinen gevonden Low Lands ware 1 is in hoofdstuk 4 nader uitgewerkt en in woord en beeld samengevat. De wijze van presentatie, evenals het aantal tekeningen waarmee de diversiteit binnen de onderscheiden vormtypen wordt weergegeven, maakt het mogelijk deze waar te vergelijken met hetzelfde aardewerk van andere vindplaatsen.

In hoofdstuk 5 komt eerst het aardewerk uit de nederzetting Venray-Hoogriebroek aan bod. Daarna wordt kort ingezoomd op het in de regio geproduceerde oranje, ruwwandige aardewerk. Vervolgens worden de nederzettingselementen (gebouwen en waterput) met behulp van de eertijds gebruikte maatvoering (*pes monetalis* en *pes drusianus*) geanalyseerd en aan elkaar gerelateerd. Aan het slot van dit hoofdstuk worden de vondsten en nederzettingselementen binnen een historisch kader besproken. Een vergelijking in hoofdstuk 6 van de aardewerkassemblages uit enkele nederzettingen met die uit de aanpalende grafvelden laat duidelijke verschillen zien. Zo is de hoeveelheid tafelaardewerk (drink- en eetgerei) in het grafveld Venray-'t Brukske beduidend groter dan in de nabij gelegen nederzetting De Hulst. Eenzelfde beeld komt naar voren uit de vergelijking van grafvelden en nederzettingen in de regio Weert-Nederweert. Uit de verschillen mag afgeleid worden dat de mensen toentertijd specifieke keuzes maakten bij het uitkiezen van het vaatwerk dat zij aan de overleden personen meegaven.

In hoofdstuk 7 wordt eerst het in de nederzetting Nistelrode-Zwarte Molen gevonden aardewerk in het kort gepresenteerd, waarna de brandsporen op de randen van ruwwandig aardewerk gerelateerd wordt aan de functie van het vaatwerk waarvan de onderzochte scherven afkomstig zijn. Uit de brandsporen mag afgeleid worden dat dit vaatwerk zeker niet altijd als kookpot is gebruikt. Aardewerk van nederzettingsterreinen wordt in Nederland vooral gebruikt voor het dateren van de nederzettingen en nederzettingselementen. De datering van de nederzettingselementen in de nederzetting Zwarte Molen met behulp van scherven uit de sporen leverde echter teleurstellende resultaten op. Daarom is gezocht naar een alternatief om de gevonden elementen beter te faseren en in chronologische volgorde te plaatsen. Daarbij is de horizontaal-stratigrafische analyse toegepast waarbij de gebruikte maatvoering en de ruimtelijke relaties tussen nederzettingselementen centraal staan. Daardoor is het gelukt om de opeenvolgende fasen van de nederzetting grotendeels

1. Zie voor hoofdstuk 3, 5 en 7 Van Enckevort 2004a (Breda-West); 2000b (Venray-Hoogriebroek); 2007f (Nistelrode-Zwarte Molen). In Van Enckevort 2003 (Weert-Molenakker) is het aardewerk op een vergelijkbare maar enigszins afwijkende manier beschreven.

te ontrafelen. Opvallend genoeg blijkt de carré-vormige uitleg van de nederzetting in het midden van de 2e eeuw overeen te komen met die van een villa. Daarnaast lag op een eigen erf een geïsoleerd huis met enkele bijgebouwen.

In hoofdstuk 8 wordt de voor-Flavische ontwikkeling van een aantal percelen in *Oppidum Batavorum* onderzocht. Een analyse van de gebruikte maatvoering en enkele vondstgroepen maakt het mogelijk de ontwikkeling van de percelen, de huizen en de toilethuisjes met beerputten te begrijpen. Bouwmaterialen als grauwacke en antefixen uit de Neronische tijd laten een relatie vermoeden tussen de bewoners van enkele huizen en de op de Fürstenberg in Xanten gelegeerde legioenen. Aan het einde van het hoofdstuk wordt ter vergelijking de ontwikkeling van enkele gelijktijdige en -vormige, maar kortere huizen in de vicus Cuijk uit de doeken gedaan. Tijdens de Bataafse Opstand in 69–70 na Chr. gaat *Oppidum Batavorum* in een vuurzee ten onder. In hoofdstuk 9 staan de funderingsresten van enkele gebouwen centraal die na de opstand op de puinhopen van de Bataafse hoofdplaats verzezen. Het gaat vermoedelijk om gebouwen die mogen worden toegeschreven aan de legerplaats van de *Legio II Adiutrix*, dat tot aan zijn vertrek naar Chester in het jaar 71 in Nijmegen verbleef.

Hoofdstuk 10 gaat over de ontwikkeling van een klein houten cultusgebouw naar een monumentale Gallo-Romeinse omgangstempel op het terrein van de cultusplaats Elst-Westeraam. Met behulp van de horizontaal-stratigrafische analyse konden veel van de sporen aan de opeenvolgende bouwfases toegewezen worden. Het gebruik van grauwacke in de fundering van de tempel zou op een bemoeienis van in Nijmegen gestationeerde legereenheden kunnen wijzen. In hoofdstuk 11 zijn de plattegronden van de villa's van Wijchen-De Tienakker, Druten-Klepperhei en Ewijk-De Grote Aalst uitgewerkt. De horizontaal-stratigrafische analyse is daarbij opnieuw van dienst geweest. De resultaten van de fasering van de villa in Druten wijkt sterk af van twee eerdere pogingen. De gereconstrueerde plattegrond laat zien dat deze grotendeels uit hout en leem opgebouwde villa uit de eerste helft van de 2e eeuw tot de villa's van het type Anthée gerekend mag worden. Op het erf neemt een deels uit grauwacke opgetrokken mausoleum een bijzondere positie in. Rond het midden van de 2e eeuw wordt deze villa vervangen door een villa naar Rijnlands model.

In hoofdstuk 12 wordt ingegaan op de wijze waarop gedraaid aardewerk in Nederland wordt gepubliceerd. Uit een eerste inventarisatie blijkt dat tussen de 40 en 60 % van de tijdens opgravingen gevonden randfragmenten vormtypologisch niet of in onvoldoende mate in de in Nederland veel gebruikte aardewerkpublicaties is beschreven. Verder onderzoek maakt duidelijk dat in ongeveer tweederde van de moderne aardewerkpublicaties onvoldoende aandacht wordt gegeven aan de beschrijving van de vorm van het gevonden aardewerk. Daarnaast valt op dat in Nederland geen eenvormige wijze van kwantificeren van aardewerk wordt gebruikt. Daardoor kunnen aardewerkassemblages of de functies van het op nederzettingsterreinen aangetroffen vaatwerk niet of slechts in beperkte mate met elkaar vergeleken worden. Voorgesteld wordt om een standaard (vorm- en bakselbeschrijvingen, wijze van kwantificeren) te ontwikkelen die bij toekomstig aardewerkonderzoek gebruikt zou kunnen worden. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt ondanks het gebrek aan referentiepublicaties geprobeerd de in de voorgaande hoofdstukken gepresenteerde aardewerkassemblages met elkaar te vergelijken. Duidelijk is dat het regionale, handgevoerde aardewerk in Zuidoost-Nederland omstreeks het jaar 100 buiten gebruik raakt en wordt vervangen door gedraaid aardewerk van veelal niet-lokale oorsprong. Binnen de aardewerkassemblages wint het tafelaardewerk in de loop van de tijd aan belang, zo blijkt uit het onderzoeksgegevens uit Breda en Nistelrode.

Een samenvatting van de gegevens over het gebruik van bouwmaterialen als grauwacke en gestempelde dakpannen maakt in hoofdstuk 13 duidelijk dat het leger aan het begin van de 2^e eeuw betrokken is geweest bij de bouw van openbare gebouwen in Nijmegen en villa's en tempels op het Bataafse platteland. Samen met andere archeologische gegevens blijkt daaruit dat de *civitas Batavorum* binnen een generatie (tussen 85 en 122) een grote transformatie onderging. De omvorming van het militair district aan de Nederrijn tot de provincie *Germania inferior*, de stadsrechtverlening en naamgeving aan de stedelijke nederzetting in Nijmegen, de bouw van openbare gebouwen in de stad en tempels en villa's op het platteland, de neergang van de schapenhouderij en de opkomst van de paardenfokkerij, veranderingen in de

akkerbouw en de volledige verdringing van het handgeformde door het gedraaide aardewerk zijn daar belangrijke uitingen van.

Buiten de villa's komen op de zand- en kleigronden van Zuidoost-Nederland ook andere landelijke nederzettingen voor. Een (heterogene) groep onderscheidt zich daarbinnen door het gebruik van maatvoering en bouwmaterialen. Zo heeft de nederzetting Nistelrode-Zwarte Molen in het midden van de 2^e eeuw in de uitleg dezelfde vorm als een gelijktijdige villa in het Rijnland. De toegepaste maatvoering en het gebruik van dakpannen geven alle aanleiding om te denken aan een eenvoudige, regionale vorm van een villa. Misschien mogen porticushuizen en andere gebouwen waarin een Romeinse maatvoering, (bak)steen, vensterglas en/of ijzeren nagels in de constructie zijn gebruikt ook als zodanig worden gezien. Een verdere ontwikkeling en toepassing van de horizontaal-stratigrafische analyse, waarbij meer architectonische en stedenbouwkundige kennis uit de Romeinse tijd wordt ingebracht, kan duidelijk maken of zulke nederzettingen daadwerkelijk verschillen van andere landelijke nederzettingen. Extra informatie over verschillen dan wel overeenkomsten leveren goede vergelijkingen van de gevonden aardewerkassemblages en de zoölogische en botanische vondsten.